

Un sospitós habitual: Ferran Torrent i la «sèrie detectivesca»

Àlex MARTÍN ESCRIBÀ
 Universitat de Salamanca
 martinescriba@usal.es

Résumé : Ferran Torrent est l'un des écrivains les plus remarquables de romans noirs en langue catalane. Dans cet article, nous nous intéressons à ses premières années de production littéraire, connues comme « série noire », qui peuvent se diviser en deux parties bien distinctes: « la trilogie du détective » et « la trilogie du journaliste ». L'objectif de cet article est de mettre en relief et d'analyser les caractéristiques principales de sa première trilogie.

Mots-clés : Ferran Torrent, langue catalane, roman policier, mémoire, culture populaire, dénonciation politique, désenchantement.

1. El context: preliminars d'un gènere

Fa cinquanta anys la novel·la negra i policíaca en llengua catalana gairebé ni existia. Bona part de la producció que es conserva fins ben entrada la dècada dels vuitanta –i en gran part per les dificultats viscudes durant la dictadura– són majoritàriament traduccions i còpies mimètiques dels models anglosaxons.

Només les aportacions de Rafael Tasis i Manuel de Pedrolo van suposar una primera aproximació d'aquest corrent literari a la nostra llengua. El primer, admirador de la vessant policíaca clàssica i teoritzador del gènere, escriu una trilogia¹ situada a la Barcelona dels anys cinquanta que aporta un valor sociològic i històric digne de ser analitzat. El segon, introdueix a la novel·la policíaca en català un nou camí més enllà dels plantejaments lúdics. El seu interès per la narrativa negra nord-americana el situa com l'escriptor que planteja una nova manera d'escriure o, si es vol, uns plantejaments crítics que transcendeixen la literatura de pur entreteniment. En ell, cal destacar la introducció d'aquest model, més preocupat per reflectir una realitat i una denúncia social que no pas per resoldre un simple trencaclosques. Així doncs, dins la narrativa *pedroliana* hi ha sempre una preocupació per les experiències humanes i per reflectir l'home del seu temps. A més de la seva producció original², un dels grans impulsos per al gènere en català va ser la creació de la col·lecció «La Cua de Palla» (1963-1970), d'Edicions 62, dirigida i seleccionada per Pedrolo, on va oferir bona part dels clàssics nord-americans –Hammett, Chandler, MacDonald, Cain– i bona part d'autors francesos que només podien llegir-se en versió original –Japrisot, Véry, i és clar, Simenon–. L'intent de captar lectors, d'introduir un gènere popular i atractiu, va haver de plegar després d'una dedicació amb totes les implicacions.

Tant és així que l'èxit del gènere negre i policíac a Catalunya –i, per extensió, a la resta de l'Estat– no es produí de manera generalitzada fins a mitjan anys setanta. Els exponents suara citats no eren suficients per parlar d'una tradició i el panorama era més aviat raquític i desolador. En aquest sentit, l'aparició d'una figura senyera com va ser la

¹ Els títols són: *La Bíblia valenciana* (1955), *És hora de plegar* (1956) i *Un crim al Paralelo* (1960).

² Destaquen dins del gènere: *Es vessa una sang fàcil* (1954), *L'inspector fa tard* (1960), *Joc brut* (1965) i *Mossegat-se la cua* (1968).

de Jaume Fuster i la seva publicació *De mica en mica s'omple la pica* (1972) va engegar un aparell que ja no tindria aturador. Corrien els anys vuitanta i encara que escriure en català suposava anar cap a un ostracisme irreversible –això en el millor dels casos– nombrosos escriptors s'iniciaren pels camins de la novel·la negra, alguns gràcies al col·lectiu «Ofèlia Dracs», d'altres gràcies a la col·lecció «La Negra» de la Magrana. A noms com els de Maria-Antònia Oliver, Antoni Serra o Margarida Aritzeta, s'hi van afegir els de Josep Maria Palau i Camps, Guillem Frontera, Isabel Clara-Simó, Josep Lluís Seguí i, és clar, Ferran Torrent.

2. Una escriptura ben prolífica

Ferran Torrent (Sedaví, 1951) és, sens dubte, un dels escriptors valencians més destacats de l'anomenada novel·la de «lladres i serenos», amb més de vint novel·les, cinc adaptacions cinematogràfiques i nombrosos articles i cròniques en premsa. Entre tots aquests títols hi ha, per sobre de tot, un reflex de la realitat que ens envolta i un estil inconfusible per construir els personatges, amb agilitat per als diàlegs, comicitat i ironia. La reproducció d'un llenguatge viu, amarat d'expressions de caire popular, una fraseologia enginyosa i un espai ben identificable situen el conjunt narratiu de Torrent dins la primera línia de la narrativa catalana actual.

Andrea Robles³ estableix una classificació ben encertada de la seva obra. En primer lloc, la «sèrie negra» que es podria dividir en dues parts ben diferenciades: per un costat, la «trilogia del detectiu» –de la qual ens ocuparem en aquest article⁴– formada per *La gola del llop* (1983), *No empreneu el comissari* (1984) i *Penja els guants, Butxana* (1985) i, per l'altre, la «trilogia periodística», que integren *Un negre amb un saxó* (1987), *Cavall i rei* (1989) i *L'any de l'embotit* (1992). Posteriorment hi haurà la «sèrie memorialista» també dividida en dues parts: en primer lloc, la «trilogia d'autoficció», amb *Gràcies per la propina* (1991), *La mirada del tafur* (1997) i *L'illa de l'holandès* (1999), en què l'escriptor projecta una mirada retrospectiva sobre el període dels seixanta i setanta –el tardofranquisme– enfocada d'una manera intensament personal sobre el present, on la melangia es barreja magistralment amb una visió crítica. Com afirmava Joan Josep Isern «Torrent ha incorporat una dimensió inèdita fins aleshores en els seus llibres: la nostàlgia»⁵. Cal esmentar també la «trilogia heterogènia», formada per una novel·la juvenil, una guia de viatges de ficció i un recull d'articles i entrevistes prou heterogeni per si mateix: *Tocant València* (1995), *Semental, estimat* (1997) i *Butxana, Living l'Havana* (1999). Posteriorment, cal destacar la «trilogia de València», que enceta el mil·lenni amb *Societat limitada* (2002), *Espècies protegides* (2004) i *Judici Final* (2006). Finalment, ja com a darrera catalogació entraria la «sèrie històrica», amb dos títols fins a la data d'avui: *Bulevard dels francesos* (2010) i *Ombres de la nit* (2011)⁶.

³ ROBLES, Andrea. «Ferran Torrent, un viatge a l'heterodòxia» (en premsa).

⁴ A més d'aquest article, podeu consultar altres trets interessants d'aquesta sèrie de Ferran Torrent i la seva producció posterior a: PIQUER VIDAL, Adolf; MARTÍN ESCRIBÀ, Àlex. *Catalana i Criminal. La novel·la detectivesca del segle XX*. Palma: Ed. Documenta Balear, 2006, p. 134-149.

⁵ ISERN, Joan Josep «Gràcies per la propina: una revisió, una relectura», *Caràcters*, 9, (1999), p. 15.

⁶ Un assaig recull bona part de l'obra de Ferran Torrent des del mil·lenni fins avui: BENNASAR, Sebastià. *Pot semblar un accident. La novel·la negra i la transformació dels Països Catalans 1999-2010*. Barcelona: Meteora, 2011, p. 87-91.

3. «La trilogia del detectiu» de Ferran Torrent (1983-1985)

«La novel·la negra és una crònica de la societat en crisi»

Ferran Torrent

Cal citar que la primera aportació de Ferran Torrent al gènere policíac es remet a *La gola del llop* (1983), escrita conjuntament amb Josep Lluís Seguí. En aquesta novel·la es pretén donar una dimensió de la narrativa *hard-boiled* nord-americana, que passada pel filtre sainetesc valencià suposarà una constant contundent en les seves publicacions posteriors. Aquesta novel·la suposa l'inici d'una trilogia que, juntament amb *No empreneu el comissari* (1984) i *Penja els guants, Butxana* (1985), que podríem anomenar «del detectiu⁷».

No hi ha dubte que la creació del protagonista Toni Butxana –un detectiu amb llicència retirada i ben anticonstitucional– estaria marcada per l'admiració de l'escriptor pels autors nord-americans, la influència de l'educació rebuda, el cinema⁸ i la reivindicació dels clàssics. Així doncs, no ens ha de sorprendre que la representació d'un mateix protagonista sigui una constant en aquest cicle novel·lesc, ja que li serveix per denunciar tot un entramat social que el superava. En aquest sentit, Butxana no deixa de ser una reminiscència dels clàssics detectius del gènere negre –concretament el *hard-boiled detective story*– com Sam Spade, Phil Marlowe o Lew Archer, entre d'altres. La seva solitud, el consum de tabac i alcohol, un despatx desmanegat i ple de pols, el plaer de la bona cuina i alguns dels seus principis resulten ben significatius:

Va rebre la seua formació cultural de les màquines de joc i els escurabutxaques que instal·laven als barris perifèrics [...] la burgesia tan mal tractada pels delinqüents, el requerien sovint, conscients que Toni Butxana els trauria les castanyes del foc. Però el detectiu, per una estranya fidelitat a la seua ascendència, no lliurava mai el malfactor. Actitud que no molestava al client que, al capdavant, el que volia era recuperar les pertinences. [...] Jo no tinc principis, senyor Boix, ni tan sols mals principis. I no crec que siga vostè l'home que haja d'explicar-me'ls. (Torrent, 1984: 47-48 i 114).

Aquesta al·lusió directa a la mena de tipus dur que freqüenta les pàgines de la novel·la negra més clàssica el fa entrar en l'estereotip detectivesc que ja s'havia manifestat en *No empreneu el comissari*. Butxana treballa al marge dels interessos policials i se solidaritza amb les víctimes de les injustícies socials, d'aquí el seu enfrontament permanent amb García, el comissari.

D'altres personatges d'aquest cicle no queden exempts dels aspectes més tòpics del gènere. Des dels malfactors que entorpeixen l'acció fins als seus ajudants, alguns d'ells delinqüents i marginats socials –Fede o Penjoll– amb els quals Butxana se sent perfectament identificat. Tots aquests individus constitueixen un retrat de personatges al voltant de la marginalitat, de la mateixa forma que el paper de la policia es mostra sempre a cavall entre les investigacions del detectiu i la seua incompetència. Només cal veure la ingenuïtat del sots-comissari Tordera o el comissari García. «García no trobaria un capellà dins d'un sac de farina –tranquil·litzà Butxana» (Torrent, 1984: 140).

⁷ Malgrat pertànyer a la sèrie detectivesca, *La gola del llop* està protagonitzada pel detectiu Pere Coll, mentre que les dues restants és Toni Butxana. El joc intertextual, però, farà que tots dos personatges es retrobin a *Penja els guants, Butxana*.

⁸ En una entrevista Ferran Torrent explicava: «Jo tinc una gran influència del cinema, hi he anat des de molt petit. Es pot dir que he mamat cine des dels tres anys. [...]. De fet, és que, sobretot, m'interessa atrapar el lector des del punt de vista visual, també! Perquè faig un gran esforç quan tracte la llengua». (NADAL, Marta. «El triomf de la novel·la negra». *Punt de Lectura*. Institució de les Lletres Catalanes, 1998, p. 5).

Amb *No emprenyeu el comissari* Torrent, ja en solitari, obre una línia d'investigació arrel del robatori de les joies a casa del comissari García. Una simple trama li serveix a l'escriptor per introduir-se on realment l'interessa: la mirada del protagonista i la conformació de la ciutat com a model de ficció, com veurem més endavant. Torrent explicava en una entrevista aquesta primera aparició: «Jo hagués pogut fer vint-i-cinc novel·les amb la fórmula de *No emprenyeu el comissari*, una obra, d'altra banda, molt ingènua»⁹.

Pel que fa a *Penja els guants, Butxana*, s'observa un enriquiment estructural i argumental. D'una banda, i a través de capítols intercalats, l'aparició d'Hèctor Barrera, redactor del diari *El Camí*, antic campió de boxa que amb el seu inseparable fotògraf Trilita segueixen l'empremta d'un assassinat a la zona portuària de València. Per l'altra, Butxana i els mateixos personatges de la primera entrega investiguen la desaparició d'una jove de disset anys. Per tant, és interessant observar un argument complex, obert en dos, que conflueix magistralment i de manera molt cinematogràfica als capítols finals. En aquest sentit, podem confirmar un salt qualitatiu fruit d'un procés de reflexió, com afirma l'escriptor: «Escriure sempre és un procés d'aprenentatge, i crear, un procés interdisciplinari. Ara m'he tornat més eclèctic i intento comprendre i posar en pràctica altres processos de creació»¹⁰.

Al llarg d'aquest cicle una de les aportacions més destacables és l'interès per reflectir l'espai urbà. Així, la tasca periodística de Ferran Torrent a la revista *El Temps* va influir de forma evident en algunes de les seves novel·les. Com afirmava l'escriptor en una entrevista¹¹ «Jo feia reportatges que la gent no volia fer». Fins i tot confessava: «Jo em podia haver guanyat molt bé la vida fent de guionista per Hollywood». Tot això li propicià certa familiaritat amb la marginalitat i un acostament, tant temàtic com lingüístic, cap a un sector desitjós d'aquesta mena de literatura.

La visió que aporta Torrent de la ciutat de València constitueix un dels grans atractius d'aquesta sèrie i, per extensió, de la seva obra literària. Excel·lent coneixedor del medi urbà, aprofita aquesta informació per descriure la realitat —«puta realitat», com diu Butxana— de la seva ciutat i de la perifèria, del present i del passat, dels baixos fons de la ciutat, de la mateixa manera que havien fet prèviament altres escriptors del gènere com Manuel Vázquez Montalbán en castellà o Jaume Fuster en català. Com afirma la l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana a la pàgina web de l'autor: «Amb un estil que transita de la novel·la negra a la costumista, l'autor ha anat creant novel·la rere novel·la, un món i uns personatges de ficció que retraten la cara més canalla i corrupta del submón de la València actual». Com es pot apreciar, la sèrie no deixa de ser un reflex i un valuós testimoni d'un temps i un espai concrets com era la València dels anys vuitanta:

Deu o dotze cafeteries, el Banc de Santander, grans magatzems de roba, la redacció del setmanari *El Temps*, l'orxateria de Joan Monleon, el Mercat Central i la seu provincial d'Aliança Popular donaven al carrer, durant el dia, un aire de Galeries Todo. A la nit, el carrer prenia un caire més unidimensional amb la furtívola compareixença de travestís i prostitutes del barri xinès, que havien eixamplat cap al centre el seu horitzó de treball. Crida l'atenció que l'índex de preus al consum no haja afectat les tarifes de les professionals de l'amor, molt estabilitzats en l'última dècada (Torrent, 1984: 42-43).

⁹ GELI, Carles. «Ferran Torrent, la temptació de penjar els primers guants». *Lletra de Canvi*, 27 (1990), p. 41.

¹⁰ *Ibid.*, p. 41.

¹¹ <http://www.ferrantorrent.com/ca/>

Com ja hem fet referència, aquesta sèrie –narrada en tercera persona– filtra nombrosos detalls emparentats amb el gènere més clàssic. Per una banda cal destacar els diàlegs àgils, el ritme frenètic de l'acció i les interpel·lacions incisives tan característiques d'aquestes obres. Per l'altra, un altre dels mèrits de Torrent és la utilització d'un llenguatge versemblant i unes expressions grolleres que sovint es transformen en col·loquials, convertint-se en argot: «catre», «vantar-li canya», «caguelaputa», «nyaca», «macarres», «monyicotes», «fatxada», «furtamantes», «atxante la mui», «trompilot», «perllofa», «macarrons», «caguenelcopó», «careto», «piu al cul», «pispes» o «gatxona». En aquest sentit, el resultat és una barreja peculiar que procura mostrar el parlar del carrer amb un mèrit ben destacable: fer-lo creïble. Com ja comentava Pilar Rahola:

Si l'handicap més greu amb què s'ha trobat l'escriptor català a l'hora d'enfrontar-se amb el gènere ha estat l'idioma, Ferran Torrent demostra, amb les dues novel·les que és un handicap definitivament superable i superat. La novel·la exigeix la fidelitat del retrat, el coneixement profund del paisatge urbà i la identificació, en certs moments gairebé sensual, entre els personatges i l'autor. Dins d'aquestes exigències, el llenguatge és un dels protagonistes del gènere i obliga: l'escriptor ha de dominar –fins i tot quan inventa– la koiné lingüística que farà creïble la marginalitat que ens ven, si vol aconseguir el fràgil equilibri que eleva el text a la categoria literària¹².

De la mateixa manera, cal destacar un interès constant per recuperar la memòria col·lectiva d'un país. En definitiva, és la projecció d'una herència popular, d'una crònica sentimental¹³ que funciona com una acta notarial de la València i de la cultura espanyola d'aquell moment. Les seves obres són plenes de referències a escàndols de l'època com «Rumasa» o «Banca Catalana», exemples de la cançó popular espanyola –Marujita Díaz, Camilo Sesto, Sara Montiel, Rosita Amores o Juanito Valderrama–, telefilms –Lou Grant o Perry Mason–, personatges coneguts –John Dillinger, El Lute, Niki Lauda, Imanol Arias, Greta Garbo, Rock Hudson, Eva Nasarre o Assumpta Serna– revistes –*Hola* o *El caso*–, música –Simon & Garfunkel, Jane Birkin o Richard Clayderman... No es pot negar que totes aquestes pinzellades ens ofereixen un material ben valuós de l'època viscuda.

Un altre dels elements més destacats d'aquesta sèrie i per extensió de la seva carrera novel·lística és el seu «compromís social» que el converteix en un dels cronistes més destacats de la narrativa valenciana. La seva visió és sempre crítica vers el poder i la corrupció, amb una decepció constant davant les expectatives sobre tota mena de canvis socials. De fet, Butxana ho expressa amb tota claredat:

Continuaré amb la meua manera de fer les coses: no lliuraré mai cap delinqüent. En tot cas, haurien de ser els meus clients els qui m'exigiren tal fórmula. I ni així ho faria. Jo no m'atenc a requisits legals de lletra menuda, sinó a la meua consciència. I ella em diu que, mentre hi haja delinqüents de frac, que són els que veritablement afecten el pressupost general, és ridícul detindre furtamantes. (Torrent: 1983, 68).

¹² RAHOLA, Pilar. «La darrera onada de manguis, bòfies i detectius». *Serra d'Or*, 318 (1986), p. 57.

¹³ Sens dubte el pioner de la recuperació de la memòria dins la novel·la policíaca va ser Manuel Vázquez Montalbán i tota la sèrie del detectiu Pepe Carvalho, una crònica espanyola des dels inicis de la transició fins al mil·lenni.

De la mateixa manera que molts altres escriptors del gènere negre i policíac¹⁴, Torrent simbolitza el desencant d'una generació –existent ja des dels setanta– davant la crisi de valors produïda per la caiguda dels sistemes positivistes i el desencís davant les transformacions socials, polítiques i econòmiques produïdes després de 1975, que simbolitzen la constatació del fracàs de tota la transició democràtica. En aquest sentit, no ens ha de sorprendre que Torrent ofereixi al llarg de la seva sèrie un discurs contracultural i escèptic ben oposat al missatge oficialista. El caràcter desenganyat dels seus personatges principals –individus solitaris, nostàlgics, enigmàtics, irònics– es reflecteix també en l'humor i la ironia que empren com un recurs per sobreviure a la societat que els envolta:

¿I els hòmens, eh? ¿I els hòmens? ¿Reposant la cornamenta dins el taüt, no? ¿et sembla bonico? Tota la vida treballant i quan ve la jubilació, nyaca!, dos pams de terra damunt. I les viudes de festa. Que els donguen pel serengue! (Torrent, 1984: 39).

Darrere d'aquest elements s'hi amaga també una clara intencionalitat de denúncia política, que es converteix en una de les característiques de la narrativa negra i policíaca dels anys vuitanta i d'aquesta sèrie de Torrent. Les investigacions que planteja l'escriptor no deixen de ser uns pretextos per convertir-se en un recurs formal que permeti als seus protagonistes ser observadors actius de diversos aspectes socials. L'estructura de la sèrie detectivesca resulta exemplar, en aquest sentit. Butxana es converteix en l'ull crític i testimoni privilegiat de la societat valenciana. Com afirma Torrent:

En les societats industrialitzades, especialment les occidentals, s'ha experimentat un procés de generalització del pessimisme que sota la fórmula filosòfica de l'angúnia crítica ens permet veure les coses en la cruesa de la seva realitat. Açò és, en certa manera, conseqüència de la mateixa crisi del sistema capitalista –força motriu que mou els ressorts d'aquestes societats– que ha arribat a un punt en què ja no és possible la tornada i el futur es presenta poc favorable¹⁵.

D'aquí que, en ocasions, les novel·les de l'autor tinguin una predilecció per mostrar aspectes violents, una estètica absolutament realista, un llenguatge contundent, la quotidianitat dels baixos fons i ambients sòrdids, com hem anat analitzant.

Fet i debatut, aquesta només seria una petita part de la producció de Ferran Torrent. Com s'ha esmentat anteriorment, la línia ascendent de la seva narrativa arriba fins als nostres temps. Un culpable ben paradigmàtic del crim literari –com el cas d'Andreu Martín– que no ha deixat de ser durant aquestes dècades un dels sospitosos habituals en totes les seves variants i manifestacions.

Com ell mateix afirmava ja fa uns anys a propòsit de *Penja els guants, Butxana*:

Jo mai m'he compromès amb el poder. És més sempre l'he criticat i li he exigut. El que passa és que a mi no m'importa fer de coartada cultural. Ara, si no fan certes coses que com a contrapartida demano –i que són peticions per obtenir no un benefici individual sinó col·lectiu– me'n vaig a les barricades; ja ho saben. Jo dialogo amb el

¹⁴ Aquí es podrien incloure d'altres escriptors del gènere que –abans que Ferran Torrent– van introduir un detectiu privat a l'americana per intentar explicar una crònica de la societat espanyola i catalana: el suara citat Manuel Vázquez Montalbán i el seu detectiu Pepe Carvalho, Juan Madrid i el ex-boxejador Toni Romano o Jaume Fuster i l'investigador ocasional Enric Vidal.

¹⁵ TORRENT, Ferran. «La ideologia del crim». *Revista de Catalunya*, 16 (1988), p. 154.

poder. El meu preu és que facin el que crec que s'hauria de fer. I dona resultats, una mica esquistats encara, però en dona»¹⁶.

Coartada o no, no es pot negar que aquestes primeres novel·les de Torrent suposen un fort lligam amb el realisme d'una època determinada i, sobretot, el retrat de les seves parts més fosques. L'opció pel gènere negre queda doncs plenament justificada i uneix bona part de la seva escriptura fins a l'actualitat. Fins aquí, una anàlisi de la seva sèrie estrictament detectivesca que pretén –sense pistola en mà– ser una aproximació més a l'obra d'un dels escriptors més interessants del gènere negre i policíac a casa nostra.

Bibliografia

- BENNASAR, Sebastià. *Pot semblar un accident. La novel·la negra i la transformació dels Països Catalans 1999-2010*. Barcelona: Meteora, 2011.
- BROCH, Àlex. «De Toni Butxana a Héctor Barrera: raons d'una transformació», dins *Literatura catalana dels anys vuitanta*. Barcelona: Edicions 62, 1991.
- FUSTER, Jaume. «Ferran Torrent: No empreneu el comissari». *L'Espill*, 20 (1985), p. 185-187.
- GELI, Carles. «Ferran Torrent, la temptació de penjar els primers guants». *Lletra de Canvi*, 27 (1990), p. 39-43.
- ISERN, Joan Josep. «Ferran Torrent: l'honestat i el plaer». *Serra d'Or*, 436 (1996), p. 65-67.
- _____. «Gràcies per la propina: una revisió, una relectura». *Caràcters* 9 (1999), p. 15.
- NADAL, Marta. «El triomf de la novel·la negra». *Punt de Lectura*. Institució de les Lletres Catalanes, 1998, p. 5.
- PIQUER VIDAL, Adolf; MARTÍN ESCRIBÀ, Àlex. *Catalana i Criminal. La novel·la detectivesca del segle XX*. Palma: Ed. Documenta Balear, 2006.
- RAHOLA, Pilar. «La darrera onada de manguis, bòfies i detectius». *Serra d'Or*, Núm. 318 (1986) p. 56-58.
- ROBLES, Andrea. «Ferran Torrent, un viatge a l'heterodòxia» (en premsa).
- TORRENT, Ferran; SEGUÍ, Josep Lluís. *La gola del llop*. València: Federació d'Entitats Culturals del País Valencià, Edicions del Bullent, 1983.
- _____. *No empreneu el comissari*. València: Eliseu Climent / 3i4, 1984.
- _____. *Penja els guants, Butxana*. Barcelona: Quaderns Crema, 1985.
- _____. *Un negre amb un saxo*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987.
- _____. (1988), «La ideologia del crim». *Revista de Catalunya*, núm.16 (1988), p. 154-156.
- _____. *Cavall i rei*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989.
- _____. *L'any de l'embotit*. Barcelona: Quaderns Crema, 1992.

¹⁶ GELI, *op. cit.*, p. 42.